

निर्मलकुमार भण्डारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत

नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्.ए दोस्रो वर्षको

दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

कालिदास जोशी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०६५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत एम्.ए. नेपाली दोस्रो वर्षका विद्यार्थी कालिदास जोशीले निर्मलकुमार भण्डारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति:- २०६५।८।१३

.....

(नेत्रमणि सुवेदी)

उपप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग,

त्रि.वि., कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको शैक्षिक वर्ष २०६१-२०६३ का कालिदास जोशीले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको निर्मलकुमार भण्डारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन-समिति

१. विभागीय प्रमुख, प्रा. राजेन्द्र सुवेदी .....
२. शोधनिर्देशक, उप-प्रा. नेत्रमणि सुवेदी .....
३. बाह्यपरीक्षक सह-प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी .....

मिति:- २०६५।०।१३

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरू उपप्रध्यापक नेत्रमणि सुवेदीको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिदै सही पथप्रदर्शन गराएर अगि बढ्न उत्प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यहरूलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनुहुने कैलाली निवासी शोधनायक श्री निर्मलकुमार भण्डारीप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा विविध कार्यव्यस्थतालाई पवाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकालेर निर्देशन सुभाब तथा सल्लाह दिई उत्प्रेरित गर्नुहुने आदरणीय गुरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मलाई बारम्बार घच्चचाएर स्नातकोत्तर तहको अध्ययनसम्म पुऱ्याउनुहुने पिता लक्ष्मीकान्त जोशी, माता लक्ष्मीदेवी जोशी र दिदीहरू भुवनेश्वरी पाठक र चित्रा भट्टप्रति आजीवन ऋणी छु । अध्ययनका क्रममा सदा प्रेरणा, हौसला र सहयोग प्रदान गर्नुहुने जीवनसाथी श्रीमती सलिसा जोशी, दाजु रमेशचन्द्र जोशी, भाइहरू, दिनेशराज जोशी, ओमप्रकाश जोशी, हेमराज जोशी, भीष्मराज जोशी र लेखनाथ जोशीप्रति आभारी छु । त्यसै गरी शोधकार्यमा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रूपमा रातदिन खटेर सहयोग गर्ने भाइ तीर्थराज जोशी, राजप्रसाद जोशीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रिय पुस्तकालय र मेरो शोधपत्रलाई अमूल्य समय दिई शुद्धाशुद्धि हेरी सहयोग पुऱ्याउने भाइ तीर्थराज जोशीप्रति पनि म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । सङ्कलित सामग्रीहरूलाई भर्को नमानीकन होसियारपूर्वक शुद्धसँग टङ्कन गरिदिने रिदेन महर्जनलाई धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति: २०६१।०।१३

(कालिदास जोशी)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

विषयसूची

	पृष्ठ सं.
पहिलो परिच्छेद	१-५
शोधपरिचय	
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ शोधसमस्या	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ अध्ययनको महत्त्व	४
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.९ शोधविधि	५
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद	६-१९
निर्मलकुमार भण्डारीको जीवनी	
२.१ जन्म, जन्मस्थान, बाबुआमा र नामकरण	६
२.२ पुख्यौली र पारिवारिक पृष्ठभूमि	६
२.३ बाल्यकाल	७
२.४ शिक्षा दीक्षा	८
२.४.१ अक्षरारम्भ	८
२.४.२ अनौपचारिक शिक्षा	८
२.४.३ औपचारिक शिक्षा	८
२.४.३.१ प्राथमिक शिक्षा	८
२.४.३.२ माध्यमिक शिक्षा	९
२.४.३.३ उच्च शिक्षा	९
२.५ पारिवारिक स्थिति	१०
२.५.१ दाजुभाइ तथा दिदीवहिनी	१०

२.५.२	वैवाहिक जीवन	११
२.५.३	सन्तान	११
२.५.४	परिवारप्रतिको धारणा	११
२.५.५	माता-पिता	१२
२.६	आर्थिक अवस्था	१२
२.७	जागिरे जीवन	१२
२.८	साहित्यिक लेखन प्रेरणा र प्रभाव	१३
२.८.१	लेखनको शुभारम्भ र विस्तार	१३
२.९	सिर्जनाका मुख्य क्षेत्र	१५
२.१०	स्वभाव र रुचि	१५
२.१०.१	स्वभाव	१५
२.१०.२	रुचि	१६
२.११	भ्रमण	१६
२.१२	सम्मान तथा पुरस्कार	१७
२.१३	उल्लेख्य घटना	१७
२.१४	जीवनदर्शन र साहित्यिक अवधारणा	१८
	तेस्रो परिच्छेद	२०-२६
	निर्मलकुमार भण्डारीको व्यक्तित्व	
३.१	व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू	२०
३.१.१	निजी आन्तरिक व्यक्तित्व	२१
३.१.२	निजी बाह्य व्यक्तित्व	२१
३.२	सार्वजनिक व्यक्तित्व	२२
३.२.१	साहित्यिक व्यक्तित्व	२२
३.२.१.१	कवि व्यक्तित्व	२२
३.२.१.२	समालोचक व्यक्तित्व	२३
३.२.१.३	गीतकार व्यक्तित्व	२३
३.३	साहित्येतर व्यक्तित्व	२३
३.३.१	सामाजिक व्यक्तित्व	२४

३.४	प्रकाशित/अप्रकाशित कृतिहरू	२४
३.५	परामर्शदातृ व्यक्तित्व	२५
३.६	जीवनी व्यक्तित्व र साहित्य लेखनका बीच अन्तरसम्बन्ध	२६
	चौथो परिच्छेद	२७-५१
	निर्मलकुमार भण्डारीका कृतित्वको अध्ययन	
४.१	कर्तव्यबोध, सन्देश एकीकृत कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	२७
४.१.१	विषयवस्तु	२७
४.१.२	लयविधान	२८
४.१.३	उक्ति ढाँचा	२९
४.१.४	संरचना	२९
४.१.५	भाषाशैली	३१
४.१.६	भाव वा विचार	३२
४.१.७	कर्तव्यबोध, सन्देश एकीकृत कवितासङ्ग्रह भित्र सङ्कलित कविताहरूको भाव	३३
४.२	सावधान नयाँ युग आउँदै छ खण्डकाव्यको विश्लेषण	४१
४.२.१	शीर्षक	४१
४.२.२	संरचना	४२
४.२.३	विषयवस्तु	४२
४.२.४	भाव विचार	४३
४.२.५	भाषाशैली	४४
४.२.६	छन्दविधान	४४
४.३	चेलीबेटीको बह, व्यथा र वीलौना कृतिको कृतिपरक अध्ययन	४५
४.३.१	गीतको सामान्य परिचय	४५
४.३.२	भाव	४५
४.३.३	सङ्गीत	४६
४.३.४	लय	४७
४.३.५	भाषा	४८
४.३.६	बिम्ब तथा प्रतीक	४९
४.४	वीरेन्द्र शोककाव्यको सङ्क्षिप्त विश्लेषण	४९

४.४.१ कृतिगत सन्दर्भ	४९
४.४.२ विषयवस्तु	४९
४.४.३ उक्तिढाँचा	४९
४.४.४ संरचना	५०
४.४.५ भाषाशैली	५०
४.४.६ भाव वा विचार	५०
४.४.७ लय	५०
४.४.८ बिम्ब तथा प्रतीक	५१
४.४.९ निष्कर्ष	५१
पाँचौ परिच्छेद	५२-५७
शोधनिष्कर्ष	
५.१ निष्कर्ष	५२
५.२ सम्भावित शोधशीर्षकहरू	५७
सन्दर्भसामग्रीसूची	५८
परिशिष्ट-१	५९
परिशिष्ट-२	६१
परिशिष्ट-३	६१

सङ्क्षेपीकरण सूची

उ.मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम्. ए.	-	मास्टर्स अफ आर्ट्स
जि.प्र.का.	-	जिल्ला प्रहरी कार्यालय
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.के.शि.वि.	-	नेपाली केन्द्रीय शिक्षण विभाग
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
पृ.	-	पृष्ठ
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सं.	-	संस्करण
सम्पा.	-	सम्पादक